

MY KREŠŤANIA a ŽIDIA

Vo vzťahu nás kresťanov a Židov – iste to každý uzná – nie je všetko v poriadku. Ani rôzne „ospravedlnenia“ za to, čo sa popáchalo v minulosti, ani iné „gestá“ (rôzne prehlásenia predstaviteľov cirkví, vzájomné návštevy či iné „ekumenické“ podujatia) neodstránili isté „napätie“¹⁾ medzi kresťanmi a Židmi (prínajmenšom medzi nezanedbateľnou časťou kresťanov a Židov). Preto si myslím, že by nebolo od vecí uviesť niekoľko faktov, ktoré by sme my kresťania mali poznať. Teraz nemám na mysli rôzne novodobé synkretické tendencie (pôsobiacie často pod maskou tzv. „veľkého ekumenizmu“), alebo „humanistické“ zásady súčasného „tolerantizmu“ (ktorých „relativizmus“ možno vyhovuje ateistom a novopohanom, ale nie je prijateľný ani pre skutočných kresťanov, ani pre Židov), mám na mysli *fakty, opierajúce sa o Bibliu*.

A pretože je tento príspevok určený predovšetkým pre kresťanov, nájdete v ňom odvolávky hlavne na biblické výroky z Novej zmluvy, ktorá je základom viery kresťanov, a mala by teda určovať aj ich zmýšľanie a konanie.

Príspevok je zostavený z úryvkov z diel dvoch významných kresťanských autorov – Marvina R. Wilsona (z jeho knihy „Náš otec Abrahám“) a Jeana Imberta (z jeho knihy „Proces s Ježišom“). Tento „kompilát“ predkladám čitateľom s nádejou, že tí, ktorí si nájdu čas (a hlavne vôľu) si ho prečítať, sa vážne zamyslia nad faktami v ňom uvedenými. Časti, ktorá je výberom z knihy prvého z menovaných autorov som dal názov *Naše korene*, časť pochádzajúcu z druhej publikácie som nazval *Ako je to s „bohovraždou“ Židov?*

MBB

Naše korene

Korene kresťanstva sú zapustené hlboko do hebrejskej pôdy. Hoci je hebrejské dedičstvo cirkvi také bohaté a rozsiahle, mnohí kresťania o tom nevedia. Väčšinou k nemu pristupujú pasívne a povrchné, alebo ešte častejšie, zanechávajú ho bez povšimnutia.

Za tento nedostatok nesú zodpovednosť hlavne kresťanské školy (semináre, vysoké školy) a rôzne iné vzdelávacie inštitúcie. Mnohé z nich neposkytujú profesionálnemu duchovenstvu, učiteľom a laickým vedúcim všestranné vyvážené vzdelanie. Kresťanskí pedagógovia často zdôrazňujú počiatky západnej civilizácie, jej prínos a vplyv na cirkev i modernú spoločnosť. Ale štúdium hebrejského sveta východného Stredomorja i moderného židovstva v diaspore je často povrchné, nevyžaduje sa alebo sa dokonca považuje za irelevantné. Následkom toho je úroveň našich znalostí o hebrejskom dedičstve a vzťahoch medzi kresťanmi a Židmi, veľmi úbohá. Je načase, aby cirkev získala nový biblický pohľad. Už dosť dlho zasievala semeno nezájmu.

„Dedičstvo“ znamená niečo, čo sa prenáša alebo odovzdáva z generácie na generáciu. Znamená odovzdávanie odkazu. Ak sa má židovsko-kresťanské dedičstvo stať *naším*, je dôležité, aby sme porozumeli tomu, čo nám naši predchodcovia vo viere zanechali. Na nešťastie len málo kresťanov má dnes prostriedky a chuť sa s týmto dedičstvom zoznámiť. V súčasnej dobe je skutočne citeľný nedostatok učebníc a ďalších študijných materiálov, ktoré by sa pre vyučovanie dali použiť a ktorých autormi by boli kresťania aktívne pracujúci v oblasti židovského štúdia a vzťahov medzi kresťanmi a Židmi.

Niekomu môže byť hľadanie židovských koreňov nepríjemné. Všetci máme určité zvyky. Nikto nemá rád, keď mu niekto spochybňuje názory, ktoré už dlhý čas zastáva, alebo niečo, čo je zvyknutý robiť. Zmena často narušuje vžitý poriadok. Presný vzťah

¹⁾ Výraz „napätie“ je pomerne eufemický, pretože neraz ide o prejavy zjavnej nenávisťi alebo opovrhovania.

medzi kresťanstvom a judaizmom je v mnohom značne zložitý. Musíme tiež pripustiť, že v mnohých oblastiach chýbajú jasné a konečné odpovede. Napriek tomu by malo byť naším cieľom, aby cirkev vo svojom myslení i praxi lepšie pochopila svoje základy. Nemôžeme si dovoliť pasívny postoj k tomu, čo Židia zakúsili v dejinách alebo čo zakúšajú dnes.

Tento článok je spracovaný podľa niektorých kapitol knihy M.R. Wilsona *Náš otec Abrahám*. Názov knihy je biblický výraz (Lukáš 1,73; Ján 8,53; Skutky 7,2 atď.), ktorý znázorňuje hlboké duchovné spojenie medzi každým kresťanom a židovským národom: kresťania z pohanov sú navrhnutí vierou do Izraela (Rímskym 11,17-24). Táto viera nesie so sebou tiež záväzok poznať otca. Izraela ako svojho otca. Pavel na inom mieste hovorí: „tí, ktorí sú z viery, sú synovia Abrahámovi“ (Galatským 3,7). Skutočne, z viery je Abrahám otcom nás všetkých (Rímskym 4,16). Aj keď hlavnou témou knihy nie je Abrahám, názov *Náš otec Abrahám* vystihuje jej hlavný zámer – vysvetliť, čo pre dnešnú cirkev znamená byť súčasťou Abrahámovej duchovnej rodiny (Galatským 3,29).

Zo všeobecného hľadiska kniha obsahuje rôzne dôrazy. Prvé kapitoly rozvíjajú historický pohľad na židovský pôvod cirkvi a nasledujúce storočia dejudaizácie. Ďalej vysvetľuje význam a podstatu hebrejského dedičstva a niektoré negatívne dôsledky, ktoré spôsobilo odtrhnutie cirkvi od židovských koreňov. Potom sa zaoberá niekoľkými dôležitými témami, ako dnešná cirkev môže mať zo štúdia hebrejského dedičstva priamy úžitok. Kniha končí diskusiou o niektorých praktických cestách, ako sa cirkev môže viac naladiť na hebrejského ducha Písma.

Koreň a vetvy

Nezabudni, že ty nenesieš koreň, ale koreň nesie teba. (Rímskym 11,18b)

Od samého začiatku Boží ľud zdôrazňoval, aké je dôležité rozumieť svojej jedinečnosti a vedieť, z koho vyšiel. Korene boli vždy veľmi dôležité, lebo viera Izraela bola zakotvená hlboko v histórii. Preto je v biblickom myslení znalosť počiatkov veľmi dôležitá. Stará zmluva začína knihou Genezis, ktorá má v hebrejčine názov *beresit*, „na počiatku“. Tento základný prameň obsahuje mnoho rodokmeňov, ktoré zasadzujú počiatky židovského národa do rámca konkrétnych podmienok starodávneho Blízkeho východu. Podobne Nová zmluva začína uvedením Ježišovej línie v Evanjeliu podľa Matúša. Matúš svoj výpočet začína slovami: „Kniha pôvodu Ježiša Krista, syna Dávidovho, syna Abrahámovho.“ (Mt 1,1) Poznať vlastnú minulosť bolo pre každého základom dôvery v budúcnosť.

„Pohlád'te na svojho otca Abraháma“

Božím zvrchovaným plánom v dejinách bolo dať zmluvu skrze muža menom Abrahám (alebo Abram, ako ho poznali pôvodne). Abrahám bol Semita, potomok Noemovho syna Šéma (Gn 11,10-32). Patriarcha Abrahám bol ako prvý človek v Biblii nazvaný „Hebrej“ (Gn 14,13). K Abrahámovi ako otcovi hebrejského národa vzťahujú svoj pôvod všetci Židia. Tak i Hospodin povedal ústami svojho proroka: „Pohlád'te na skalu, z ktorej ste vytesaní. Pohlád'te na Abraháma, svojho otca“ (Iz 51, 1- 2).

Abrahámove povolanie zaznamenáva Genezis 12. Boh mu povedal, že jeho potomstvo dostane kanaánsku zem (verš 7; por. Gn 13,15 a Gn 17,8) a že bude mať mnoho potomkov (Gn 12,2; por. Gn 13,16 a Gn 15,5). Boh tiež Abrahámovi zaslúbil, že v ňom dôjdu požehnaní všetky čelade zeme“ (Gn 12,3; por. Gn 18,18 a Gn 22,18). V Novej zmluve Petrova reč k Židom zhromaždeným pri chráme ukazuje, že dedičmi tohto zaslúbeného požehnaní sú ako Abrahámovi potomkovia oni (Sk 3,25; por. Sk 3,13).

Ale Nová zmluva tiež uvádza, že podiel na príbuznosti s Abrahámom majú aj veriaci z pohanov, ktorí nie sú potomkami Abraháma podľa rodokmeňa, ale sú nimi duchovne (por. Ga 3,8). V Hebrejovi Abrahámovi nachádzajú svoj pôvod všetci kresťania, lebo, ako napísal Pavel, „ak ste Kristovi, ste semeno Abrahámovo“ (Ga 3,29).

Biblická fráza „naš otec Abrahám“ (J 8,53; Sk 7,2) vyjadruje rodinný vzťah, ktorý má s „veriacim Abrahámom“ každý veriaci (Ga 3,9). Pisatelia Novej zmluvy tvrdia, že pravými potomkami Abraháma sú tí, ktorí činia jeho skutky (J 8,31-41). Jakub čitateľom pripomína, že Abrahám, otec viery, je nazývaný „Božím priateľom“ (Jk 2,23; por. 2 Pa 20,7). Ďalej o ňom hovorí ako o „našom otcovi Abrahámovi“ (Jk 2,21), ako o mužovi, ktorého „viera sa stala zo skutkov dokonalejšou“ (Jk 2,22). Jakub tak všetkých kresťanov spája s týmto patriarchom, ktorý je nám príkladom. Nová zmluva zdôrazňuje, že Abrahám veril Bohu a podľa tejto viery konal ešte pred obriezku (R 4,9-12). Súhrnne povedané podľa knihy Hebrejom, Abrahámová verná poslušnosť od chvíle, kedy ho Boh povolal (Hb 11,8nn), slúži ako inšpirujúce svedectvo cirkvi (Hb 12,1) o tom, že nový Boží ľud má v Abrahámovi korene a že sa počíta medzi jeho deti.

Otázka pôvodu je otázkou koreňov. Pred niekoľkými rokmi bola americká verejná fasnovaná dojemným televíznym dokumentárnym programom „Korene“ (v angl. orig. „Roots“ – pozn. prekl.). Odvtedy má mnoho ľudí väčšie povedomie o svojich vlastných koreňoch. Výrazne vyšší záujem o predkov, etnickú príslušnosť a národnostné zväzky v poslednej dobe vyústil v záplavu literatúry, ktorá sa touto témou zaoberá. Ale o svojich biblických koreňoch mnohí kresťania vedia len málo. Nikdy skutočne neprenikli do vnútorného sveta biblického myslenia. Kresťania dokážu inteligentne hovoriť o posledných automobiloch, móde, hudbe a športe, ale len málo z nich naozaj rozumie svojmu duchovnému dedičstvu. V najlepšom prípade sú ich základy v biblickej pôde plytké a slabé. Preto potom často nekriticky preberajú prevažujúceho ducha dnešného sveta. Kresťania, Abrahámove deti, by sa mali pýtať: „Čo to znamená činiť si nárok na duchovnú spriaznenosť s Abrahámom a židovským národom?“

Boží ľud je povolaný k tomu, aby sa odlíšil od sveta „obnovou svojej mysle“ (R 12,2). Každý kresťan musí vážne dbať na Pavlovo varovanie: „Nedovoľte svetu okolo vás, aby vás vtlačil do svojej vlastnej formy“ (R 12,2 – preložené z angl. orig. podľa Phillipsovho prekladu – pozn. prekl.). Mysleť kresťana prechádza teda procesom obnovy podľa Bohom zjavených vzorov myslenia a hodnôt.

Kresťanské stanovisko sa musí vybudovať zo zdravých stavebných kameňov odvodených z Písma. Ale len ťažko môžeme očakávať, že Boží ľud bude dbať na Pavlovo napomenutie „uvádzať v skutočnosť“ svoju záchranu (Fp 2,12) v rámci tohto biblického stanoviska, pokiaľ nebude vedieť, kde sa vzalo. Ako sa dnešný kresťan má naučiť myslieť a pristupovať k životu rovnako ako Abrahám, Mojžiš, Dávid, proroci, Ježiš, Pavel a apoštolovia? Také poznanie prichádza iba odhaľovaním všetko prestupujúceho štýlu myslenia pisateľov Písma. Musíme vstúpiť do ich sveta a dobre sa oboznámiť s ich kultúrou. A musíme tiež „hľadať na Abraháma, nášho otca“.

Atény či Jeruzalem?

Aký je vnútorný svet biblického myslenia? Aké je kultúrne povedomie autorov Písma svätého? Máme Bibliu chápať hlavne zo zorného uhla helenizmu (gréckeho myslenia a kultúry) alebo judaizmu (hebrejského myslenia a kultúry)? Je zrejme, že posledná otázka sa týka Novej zmluvy. Väčšina odborníkov potvrdzuje, že evanjeliá a život a učenie Ježiša sú hlboko židovské. Odborníci ale zoširoka diskutujú o písmach Pavla, „apoštola pohanov“ (R 11,13).

Niektorí, ako napr. už nebohý židovský učenec Samuel Sandmel, zdôrazňujú pre pochopenie Pavlovho myslenia význam helenizmu. W. D. Davies však pozerá na apoštola Pavla inak, aj keď uznáva u neho helénske prvky. Vo svojej monumentálnej práci *Paul and Rabbinic Judaism* (Pavel a rabínsky judaizmus – pozn. prekl.) dokazuje, že na Pavla musíme hľadieť ako na človeka, ktorý patril k hlavnému prúdu rabínskeho judaizmu prvého storočia, a preto bol „v živote i myslení v prvom rade ovládaný farizejským myslením“. Vo svojej hodne diskutovanej knihe *Paul and Palestinian Judaism* (Pavel a palestínsky judaizmus – pozn. prekl.) nachádza E. P. Sanders pre interpretáciu Pavla iný postup. Sanders vyžaduje radikálne oddelenie judaizmu a Pavlovho kresťanstva, ktoré považuje za odlišné náboženstvo. Stručne povedané, podľa Sandersa sa Pavel „obrátil“ od judaizmu ku kresťanstvu.

James Barr prispel k diskusii „Atény verzus Jeruzalem“ ešte ďalším impulzom z iného uhla – prevažne lingvistického. Vo svojej významnej, ale kontroverznej knihe *The Semantics of Biblical Language* (Sémantika biblického jazyka – pozn. prekl.) odmieta Barr myšlienku, že v slovách, gramatike a syntaxi jazyka nejakej kultúry (napr. gréckej alebo hebrejskej) je možné zistiť jej základné charakteristiky. Spochybňuje prístup mnohých prác na tomto poli, vrátane *Hebrew Thought Compared with Greek* (Hebrejské myslenie v zrovnaní s gréckym – pozn. prekl.) od Thorleifa Bomana, a všeobecne vychválenú mnohozväzkovú prácu zostavenú Gerhardom Kittleom a Gerhardem Friedrichom *The Theological Dictionary of the New Testament* (Teologický slovník Novej zmluvy – pozn. prekl.). Barr tvrdí, že slová nemôžu vyjadrovať pojmy a že nemožno jednoducho nájsť súvislosť medzi jazykom a mentalitou. Preto tiež spochybňuje hodnotu lexikónov a teologických slovníkov. Stručne povedané, Barr verí, že rozlišovať medzi gréckym a hebrejským pohľadom na život je sporné, ak nie priamo pochybné.

Vedecký svet je Barrovým dlžníkom za mnohé užitočné názory, ktoré sformuloval. Zameriavajú sa predovšetkým na použitie lingvistických metód, ako je etymologizácia. Barr správne pozoruje, že význam koreňa slova nie je nutne súčasťou významu odvodenej formy. Vítaný je tiež jeho dôraz na jazykové zákony, kontextuálnu analýzu a štúdium väčších lingvistických celkov. Barrov postoj však nie je celkom presvedčivý. Tým, že odmieta akýkoľvek rozdiel medzi gréckym a hebrejským spôsobom myslenia, neberie dostatočne do úvahy mimoslovné aspekty, ako je historický, kultúrny a sociálno-psychologický rámec, z ktorého ten ktorý systém myslenia vychádza. Ďalej navodzuje dojem, že z jedného jazyka do iného možno prekladať bez toho, aby došlo k akejkolvek významnejšej strate. To však nie je pravda, lebo slová môžu v rámci svojho vlastného jazyka prechádzať zvláštnym kultúrnym a historickým vývojom. Napríklad, zatiaľ čo môžeme očakávať, že hebrejskú ideu za gréckym pojmom *nomos*, „zákon“ možno jednoducho previesť do mysle židovských čitateľov (t.j. daný pojem by chápali v zmysle *tóra*, „učenie“), to isté slovo (*nomos*) mohli grécki čitatelia pôvodne chápať odlišne (t.j. v jeho obvyklom helenistickom zmysle).

Na druhej strane musíme pripustiť, že niektorí bádatelia majú sklony protiklad medzi Aténami a Jeruzalemom príliš zdôrazňovať, najmä keď ide o Pavlove epištoly, ktoré zároveň vykazujú tesnú spojitosť i nespojitosť s judaizmom. Musíme presne definovať, čo tu myslíme tou *nespojitosťou*. Treba vedieť, že Pavel ako prostriedok komunikácie použil gréčtinu (napr. časté citácie Septuaginty, gréckeho prekladu Starej zmluvy) a že využíval určité štylistické prostriedky (napr. grécke rečnícke formy a frázy) tak, aby obsah predložil spôsobom, ktorému poslucháči rozumeli. Niektorí bádatelia ale tvrdia, že táto nespojitosť sa vzťahuje aj k zdroju Pavlovho náboženského myslenia v pohanskej helenistickej viere. Vedci však nazhromaždili značne rozsiahly materiál, ktorý odporuje rozšírenému názoru, že prvotné kresťanstvo bolo synkretickou vierou, ktorá si základ

vypožičala z helenistickej filozofie alebo náboženstva. Súčasné presvedčivé dôkazy spochybňujú prv rozšírený názor, že Pavlove listy nesú typické známky platonizmu. Súhrne povedané, súčasní kresťania majú silné dôvody spochybňovať taký prístup k Pavlovi, ktorý by nachádzal prvotné korene svojej teológie v helenizme, gnosticizme alebo v náboženstve mystérií.

Pavel zastával názor, že židovská tradícia *tóry* je dobrá. Pavel „došiel k poznaniu kresťanského života, ktorého bol vzorom judaizmus: pre neho to nebola antitéza, ale plný rozkvet viery.“ Pre Pavla, ktorý bol Židom v diaspore, to znamenalo mať hlboké korene v hebrejských Písmach a rabínskom myslení. Pavel bol hrdý na to, že je Židom (2 K 11,22), povedané jeho slovami „Hebrej z Hebrejcov, farizeus“ (Fp 3,5). Ako v prípade starodávneho Izraela, tak aj u Pavla, posielal Boh „myšlienky svojho Slova skrze hebrejský myseľ, hoci ústa hovorili a ruky písali po grécky.“

Ak máme interpretovať Pavlovo učenie – a v skutočnosti celé Písmo – správne, musíme správne rozumieť i jeho pôvodu a kontextu, v ktorom Pavel písal. Krister Stendahl múdro poznamenal, že „úlohou biblického štúdia a dokonca aj biblickej teológie je opísať, oživiť a uviesť do súvislostí v rámci dobových predpokladov textu to, čo znamenal pre svojich autorov a ich súčasníkov.“ Pavel písal po grécky, čo bola v jeho dobe *lingua franca* (z talianskeho „slobodný jazyk“ – jazyk používaný ako všeobecný a spoločný dorozumievací prostriedok v mnohojazyčnej oblasti – pozn. prekl.). Ale vnútorný svet jeho ducha v prvom rade odráža dedičstvo, sytené zo zdrojov, ktoré pôvodne vychádzali z Jeruzalema. Tak bola Pavlova teológia v jadre hebrejská, hoci sa v jeho listoch obliekla do gréckych slov. To bolo duchovné myslenie Pavla, židovského učenca z Tarzu. Veľký židovský teológ Abrahám Heschel správne poznamenal, že „geograficky a historicky nie sú Atény a Jeruzalem, vek prorokov a vek Periklov, príliš vzdialené. Duchovne sú to však úplne iné svety.“

Vráťme sa k pôvodnej otázke: „Atény či Jeruzalem?“ Nielen pre Pavlove listy, ale pre celé Písmo je primárnym kultúrnym kontextom semitský svet hebrejského národa. Preto autori Božieho slova – prakticky každý z nich bol Žid – zastávajú hlboko hebrejský pohľad na život a svet. Ak máme správne interpretovať Bibliu, musíme sa na hebrejský svet starodávneho Blízkeho východu naladiť. Biblický pohľad na realitu preto nesmieme hľadať v prvom rade Aténach, ale v Jeruzaleme. Lebo proroci a apoštolovia vytvorili Knihu, ktorá je bezpochyby svojou skladbou i zameraním hebrejská. Stručne povedané: „Stará zmluva je základom Novej. Posolstvo Novej zmluvy spočíva v hebrejskej tradícii a stojí proti gréckej. Našími vychovávateľmi ku Kristu sú Mojžiš a proroci, nie Platón a Akadémia.“

Dôsledky tohto kontextu pre rozvoj kresťanského myslenia sú nesmierne. Vedie nás to k tomu, aby sme si uvedomili, že teologický slovník a lingvistické idiómy väčšiny Novej zmluvy sú v samotnom jadre hebrejské. Dávid Noel Freedman potvrdzuje hebrejský základ myslenia Novej zmluvy: „Model myslenia biblického náboženstva bol v hebrejskom jazyku pevne ustanovený dlhými stáročiami používania. Jazykom biblického náboženstva je hebrejčina, a to, ako ukázali zvitky od Mŕtveho mora, nielen pre judaistických sektárov prvého storočia pred naším letopočtom, ale i pre kresťanstvo Novej zmluvy v prvom storočí nášho letopočtu.“ Hebrejský pôvod kresťanstva nachádza silnú podporu v samotnej Novej zmluve. Pavel uvádza, že „pohania sú spoludedičmi a údmi toho istého tela“ (Ef 3,6). Potom majú pohania nové dejiny – ich novými dejinami sú dejiny Izraela. V liste zboru v Korinte, ktorý tvorili prevažne kresťania z pohanov, Pavel píše, že starodávni Izraeliti boli predkami korintských: „naši otcovia boli všetci pod

oným oblakom a všetci prešli morom“ (1 K 10,1). V prvotnej cirkvi sa tak Židia i pohania hlásili k spoločnému duchovnému pôvodu s Hebrejcami dávnoveku.

Svet Bible

Biblický vedec a teológ G. A. Knight poznamenal, že „ak Boh si vyvolil Izrael, potom si tiež vyvolil hebrejský jazyk. Ak tento samozrejмый fakt prijmeme, potom musíme pokračovať ďalej a prijať viac. Hebrejci mali svoj zvláštny spôsob myslenia o väčšine vecí na zemi.“ S týmto vyjadrením vo všeobecnosti súhlasíme, ale chceme teraz zdôrazniť slovo *väčšina*. To znamená, že Hebrejci mali zvláštny alebo odlišný prístup k životu vo väčšine oblastí, ale nie vo všetkých. Aj keď boli povolani k tomu, aby žili iným životom než zvyšok sveta, napriek tomu zostávali jeho súčasťou. Prežívali podobné veci ako ostatní ľudia. V tomto zmysle mali i mnoho obyčajov, kultúrnych zvykov a praktických modelov bežného života i múdrostí spoločných s inými starodávnymi národmi. Môžeme zhrnúť: Hebrejci žili, pohybovali sa a konali v rámci rovnakého kultúrneho kontinua Východného Stredomoria, ako ich susedia.

Uvedme aspoň niekoľko príkladov: Egyptania praktikovali obriezku skôr ako s ňou začali Hebrejci. Múdroslovná literatúra Starej zmluvy vykazuje niektoré formy literárnej vzájomnosti s rovnakým žánrom poézie v Egypte a Mezopotámii. Prv, než za Mojžiša Boh ustanovil kňazský rituál zvieracích obetí; konali ich v zaslúbenej zemi Kanaáni. Literárna štruktúra Mojžišovho Zákona, zvlášť kniha Deuteronomium, vykazuje priamy vplyv formulácií lénných zmlúv u Chetitov, ktorí boli severnými susedmi Izraela. Hebrejci používali pri projektovaní Šalamúnovho chrámu služby fénického architekta Chírama z Týru (1 Kr 7,13). Pre naše chápanie mnohých žalmov je zásadný kanaánsky lingvistický materiál z Ugaritu. V Novej zmluve vidíme, že Pavel pozná nežidovské pramene. V Aténach debatuje s epikurejskými a stoickými filozofmi, ktorí ho počúvali až do chvíle, keď začal hovoriť o vzkriesení (Sk 17,16-33). U Títa 1,12 cituje Pavel Epimenida, pohanského krétskeho básnika. Uvedené príklady dostatočne dokazujú, že medzi národmi starodávneho sveta dochádzalo na mnohých úrovniach ku kultúrnemu ovplyvňovaniu alebo vypožičiavaniu. Súčasťou otvoreného prostredia kultúrnej výmeny boli i Hebrejci.

Čo sa však týka vypožičiavania, Hebrejci sa od svojich susedov líšili v jednej významnej veci: pôvod ich náboženstva nespočíval v pohanských prameňoch, ale v Božom zjavení. Závislosť na inom národe alebo vypožičiavanie neznamenal nevyhnutne súhlas. Rozhodujúci bol zámer, ktorý stál za vypožičaným alebo použitým materiálom iného národa. Medzi Áronovým zlatým teľaťom (nápad vypožičaný od Egyptanov) a používaním mien mesiacov v hebrejskom kalendári (zrejma výpožička od Babylončanov) je zásadný rozdiel. Navyše, hebrejské vypožičiavanie nebolo kultúrnou asimiláciou alebo synkretizmom, ktorý by sa odvodzoval od určitého náhodného vzájomného obohacovania sa myšlienkami. Namiesto toho, keď boli Hebrejci prinútení k vzájomnej kultúrnej výmene, charakteristicky pretavili vypožičané praktiky a pojmy do odlišnej podoby. To často znamenalo rozbitie pohanských mýtov, ako v Žalme 68,4, kde Dávid prehlasuje, že je to Boh Izraela, a nie Baal (podľa kanaánskej mytológie), „ktorý sa vznáša na oblakoch“ (Kral.). Hebrejci teda celé myslenie a každý aspekt života, nech už sa odvodzoval odkiaľkoľvek, uvádzali do podriadenosti plne teistickému kontextu zodpovednosti voči zmluve – akoby ho pokrstili do jahvistickej viery. Azda možno podobným spôsobom rozumieť Pavlovi, keď používal ústnu tradíciu a známe rabínske pojmy svojej doby spoločne s hebrejskými Písmami, ktoré boli pokrstené „do Krista“.

Snažíme sa tu ukázať, že svet Biblie zahrňoval množstvo kultúr a národov. Pre pochopenie určitých aspektov biblického textu je teda dôležité poznať kultúrne prostredie Grékov, Rimanov, Kanaáncov, obyvateľov Mezopotámie a Egypta. Z archeologických nálezov vieme, že po stáročia biblických dejín Židia žili v týchto civilizáciách alebo v ich tesnej blízkosti. Ak je Biblia veľkolepým a napriek tomu tajomným spôsobom Božím slovom (je Bohom inšpirovaná) v hlase ľudí (kultúrne podmienenom jazyku), je nevyhnutne potrebné, aby sme porozumeli národom a náboženstvám sveta, ktorý opisuje. Ak nevstúpime do sveta Mezopotámie v dobe patriarchov, do sveta Egypta v dobe exodu, do babylónskeho sveta v dobe Daniela a sveta Peržanov v dobe Ester (a to je len niekoľko málo príkladov), stratíme poznanie toho, čo Hebrejci so svojimi susedmi mali spoločného a v čom sa líšili. Pre interpretáciu Biblie je však táto znalosť nevyhnutná.

Musíme sa však vrátiť k tomu, čo sme zdôraznili na začiatku tejto časti. Nikdy by sme nemali zabúdať na to, že hoci všetky tieto starodávne kultúry ovplyvňovali Boží vyvolený ľud, napísali Písmo Židia, ktorí mali „svoj zvláštny spôsob myslenia“. Pretože boli nedielnou súčasťou náboženského sveta Izraela, videli život v prvom rade ako Hebrejci. Hoci ich okolie bolo často pohanské, Hebrejci, nositelia Božej Tóry, sa od svojich susedov veľmi zreteľne odlišovali. Boli pospolitosťou viery, zodpovednou svojmu Vykupiteľovi, ktorý ich povolal k svätému životu oddelenému pre Neho. Ich životný štýl sa mal odlišovať od polyteistickej kultúry, ktorá ich obklopovala. Hebrejci boli Božím „zvláštnym vlastníctvom“ a živým „kráľovstvom kňazov“ (Ex 19,5-6) v spôsobe obliekania, v jedle, v spôsobe chvál a v etických hodnotách.

V tomto tkvie jedinečnosť viery Izraelitov. Práve jednotné chápanie Boha a jeho vzťahov k ich životom a k celým dejinám im poskytovalo dôvod, prečo odolávať v často nepriateľskom prostredí. Význam tejto skutočnosti je správne zhrnutý v nasledujúcich slovách: „Hebrejci sa geograficky nachádzali v oblasti starodávneho Blízkeho východu a po väčšinu svojich dejín boli podmanení silám väčším, než oni sami. Je pozoruhodné, že sú jediným národom z tej doby, ktorý si v priebehu stáročí úspešne zachoval svoju kultúru. V prvom rade im k tomu napomohlo ich jedinečné náboženstvo, ktoré im dalo schopnosť odolať všetkým silám snažiacim sa ich pohltiť a rozložiť, a tak ich odsunúť z javiska dejín.“

Olivový koreň a vetvy

Až sme doposiaľ zdôrazňovali nasledujúcu hlavnú myšlienku: „Biblia v podstate odzrkadľuje hebrejské videnie skutočností“, pre prvotnú cirkev myslieť „kresťanský“ v skutočnosti znamenalo myslieť hebrejsky. Nie je teda prekvapujúce, že štruktúra a živná pôda Novej zmluvy je hebrejská. Predovšetkým sám Ježiš bol Žid, a nie kresťan z pohanov. Jeho učenie i učenie jeho nasledovníkov vykazuje jasné etnické a kultúrne znaky. Dôkazy v Novej zmluve sú veľmi jasné: tak, ako matka rodí a živí svoje dieťa, tak hebrejská kultúra zrodila a živila kresťanstvo.

V liste Rímskym 9-11 Pavel hovorí o súčasnosti a budúcnosti Židov a pohanov v Božom pláne. Dôraz na ospravedlnenie vierou, a nie skutkami vedie niektorých bádateľov k tomu, aby tvrdili, že Pavel vidí Židov a Tóru ako niečo, čo je navždy odložené. Ale sám apoštol hovorí: „Vôbec nie!“ (R 11,1). Krisler Stendahl správne poukazuje na to, že „Rímskym 9-11 nie je doplnkom ku kapitolám 1-8, ale vyvrcholením celého listu.“

V liste Rímskym 9-11 varuje Pavel všetkých, ktorí uverili z pohanského prostredia, aby sa „nevynášali“ (R 11,18) alebo „nepovyšovali“ (R 11,20). Nie sú ničím iným, než planými olivovými vetvami navrúbenými na olivu ušľachtilú (R 11,24 – t.j. Izrael).

Božia dobrota im dovolila, aby sa stali účastníkmi koreňa i výživy olivy“ (R 11,17). Pavel na základe záhradníckej metafory známej zo Starej zmluvy ukazuje na jednotu medzi Izraelom (oliva) a pohanmi (navrúbľované vetvy). To je skrz naskrz hebrejské. O Izraeli Jeremiáš píše: „Zelenajúcou sa olivou, krásnou a s nádherným ovocím, ťa nazval Hospodin“ (Jr 11,16). Ozeáš o Izraeli vyhlasuje: „v svojej velebnosti bude podobný olive“ (Oz 14,7[6]). Dávid o sebe hovorí: „ja som ako zelenajúca sa oliva v dome Božom“ (Ž 52,10). Pavel používa symbol zelenajúcej sa a rastúcej olivy, aby ukázal, že osud veriacich Židov i pohanov je neoddeliteľne spojený. Odtiaľ cirkev, pevne zasadená do hebrejskej pôdy, nachádza svoju pravú identitu v spojení s Izraelom. Tento vzťah ju sýti, pomáha jej odolať a podporuje ju.

V tomto mieste je dôležité, aby sme sa podrobnejšie poďívali na pôvod a podstatu metafory o olive. Krásne opisuje vzťah Židov a pohanov. V oblasti stredozemia v dobe Novej zmluvy všetci dobre poznali olivy. Na dôležité miesto, ktoré majú olivy v hospodárstve Ríma od biblickej doby až po súčasnosť, ukazuje i to, že dnes je Taliansko najväčším pestovateľom olív na svete. Nie je preto nič divného, keď apoštol, ktorý píše zboru do Ríma, použije symbol olivy. Ľuďom západného sveta neprípadá oliva so svoji pokrúteným kmeňom a mäkkými, sivozelenými listami, ako nejaký zvlášť krásny strom. Ale pre ľudí Orientu má v sebe oliva niečo umeleckého, čo po stáročia obdivovali. Preto je zrejme, prečo si Pavel, Žid s rímskym občianstvom (Sk 22,25), vybral práve olivu, aby na nej ilustroval ústrednú teologickú myšlienku. Mnohí čitatelia listu Rímskym boli rímski Židia, ktorí olivu z Písma i z bežného života dobre poznali.

Dnes však väčšina ľudí žijúcich v Severnej Amerike alebo v niektorých oblastiach západnej Európy pozná tento pozoruhodný strom biblickej doby oveľa menej. Preto je treba niektoré z jeho vlastností zdôrazniť. Olivy boli známe svojou dlhovekosťou, prežívali väčšinu ostatných ovocných stromov. Dnes môžeme navštíviť Getsemanskú záhradu (*Getsemane* doslova znamená „lis na olivový olej“) na Olivovej hore a vidieť starobyľný háj olív, z ktorých mnohé sú staré stovky rokov. Mojžiš vhodne opísal Kanaán ako „zem olivového oleja“ (Dt 8,8). Korene olivy (por. R 11,18) sú pozoruhodne húževnaté, dobre sa im darí v kamenitej pôde a horúcom, suchom podnebí. Veľmi staré olivy často majú krehké mladé ratolesti, ktoré vyrážajú okolo koreňov. Toto iste inšpirovalo žalmistu, aby o deťoch hovoril ako o „olivových ratolestiach“ okolo domáceho stolu (Ž 128,3).

Ďalší pohľad do Pavlovej teologickej metafory môžeme získať, keď si uvedomíme, že olivy sa cenili pre úrodnosť, ktorá obyčajne trvala celé storočia. Bohatá úroda sa buď zjedla, alebo sa používala na výrobu olivového oleja. Už v dobách Šalamúna, približne tisíc rokov pred Pavlom, sa olivový olej považoval za jeden z hlavných zdrojov bohatstva (pozri 1 Kr 5,25; 2 Pa 2,9). Olivový olej sa tiež používal na varenie, do lúč, pre obradné pomazanie a pre uzdravovanie chorých. Olivové drevo sa používalo v stavebníctve, vrátane časti Šalamúnovho chrámu (1 Kr 6,23-33). I dnes priťahuje Betlehem každý týždeň tisícky návštevníkov svojimi továrňami na spracovanie olivového dreva.

Navrúbľovanie (vštepnie) do Izraela

Po vysvetlení významu olivy sa teraz vráťme k Pavlovmu symbolu olivových koreňov a vetiev. Zameriame sa na niektoré dôležité podrobnosti jeho učenia a ich dôsledky pre nás v súčasnosti. Po prvé, Pavel prirovnáva pohanov k vetvám planej olivy, ktoré boli navrúbľované na usťachtilú olivu (R 11,17+24). Na inom mieste používa Pavel v súvislosti s pohanmi výrazy ako „neobriezka“, „mimo spoločenstva Izraela“, „bez účasti

na zmluvách zaslúbení“, „bez nádeje“ a „ďaleko“ (pozri Ef 2,11-13). Pre vyjadrenie Božej milosti voči pohanom by sme nemohli použiť príhodnejšie slová: Pohaniam uctievali modly (1 K 12,2), ktoré nemôžu nič ponúknuť.

Naproti tomu byť Židom malo výhodu: „Židom boli zverené Božie výroky“ (R 3,2)

Neobvyklý spôsob navrhovania, ktorý je tu opísaný (vezme sa to, čo je platné a spojí sa to s ušľachtilým druhom), podtrhuje, že čo bolo bezcenné, čo sa ničím nemohlo chváliť, náhle v novom spojení získava hodnotu. Ilustruje to úžasnú Božiu milosť voči všetkým, ktorí stoja mimo spásy. Pohaniam, ktorí jednoducho „stoja vierou“ (R 11,20) bez akéhokoľvek nároku na ľudské zásluhy alebo výlučnosť, sa teraz naplňujú životom a vitalitou prostredníctvom židovského národa.

Po druhé musíme správne určiť, čo tu znamená olivový koreň (R 11,16-18). Niektorí sa snažia dokazovať, že koreň predstavuje Mesiáša alebo mesiánske hnutie. Pri tomto názore sa však zamieňa výraz „koreň olivy“ a „koreň Jišajov“ (Iz 11,1; por. tiež Iz 53,2) alebo „koreň Dávidov“ (Zj 5,5). Kontext podporuje záver, že koreň predstavuje patriarchov: Abraháma, Izáka a Jáкова, verných, verných praotcov Židov, chrabrych zakladateľov pôvodného Božieho ľudu. Dostali trvalú vieru, nikdy behom rokov neodpadli, nevykorenili sa. Boh zaslúbil, že týmto vierou naplneným a hlboko zakoreneným židovským „kanálom“ jedného dňa príde spasenie i k pohanom. (pozri Ge 12,3). V Pavlovej dobe tento deň v plnosti prišiel. Pohaniam boli navrhovaní do Izraela, do tajomného zostatku, ktorý v láskyplnej poslušnosti chodil s živým Bohom.

Po tretie je treba poznamenať, že koreň tieto nanovo navrhované vetvy nesie (R 11,18) Pavel tu použil grécke slovo *bastazó*, ktoré znamená „niesť“, „držať“, „podzvihnúť“, „podopierať“. Na inom mieste Novej zmluvy sa používa o človeku, ktorý nesie bremeno (Mt 20,12) a o šelme, ktorá nesie ženu (Zj 17,7). V Lukášovi 11,27 sa vzťahuje k ľonu, ktoré nosilo dieťa, a tak navodzujúcej dojem výživy, podpory života alebo to, na čom sme všetci úplne závislí. Štúdium kontextu rôznych miest, kde sa slovo *bastazó* vyskytuje, naozaj ukazuje, že toto sloveso „naznačuje neustály postoj podriadenosti“. To ale ukazuje aj správny postoj, ktorý sa vyžaduje od veriaceho z pohanov voči jeho postaveniu v Božej rodine. Pohaniam, pevne podopieraním výživnosťou olivového koreňa, Izraela, tak nemajú žiadny priestor pre ducha arogancie, pýchy alebo sebastačnosti (R 11,20). Ich spasenie a duchovná existencia závisí od Židov. Dan Johnson tento vzťah vyjadril výstižne: „Od časov Pavla do súčasnosti mala cirkev tendenciu vidieť svoju existenciu nezávisle na Izraeli. Pavlovými očami každá cirkev, ktorá existuje nezávisle na Izraeli, prestala byť v rámci Božieho plánu spasenia cirkvi a stáva sa proste ďalšou náboženskou spoločnosťou.“

Olivová vetva už dlhú dobu symbolizuje pokoj (por. Ge 8,11). Ironické i tragické je, že napriek symbolu, ktorý Pavel v liste Rímskym 11 použil, aby vykreslil jednotu dvojakého ľudu, Židov a pohanov, ich vzťah bol v dejinách presne opačný. Cirkev nikdy nevážala vážne Pavlovo varovanie k báňni, aby „sa bála“ (R 11,20). Ako sme už prv ukázali, pohanský svet bol pripojený k olive, Izraelu, tým verným zo starodávneho ľudu Božej zmluvy, na základe čistej Božej milosti a milosrdenstva. Ale, ako podrobnejšie uvidíme neskôr, už v polovici druhého storočia si cirkev pozíciu olivy uzurpovala pre seba. O príbehu nadutej uchopenia moci, pretrhaní židovských koreňov a nasledujúcich dlhých dejinách antijudaizmu budeme hovoriť v ďalších kapitolách.

Rovnako ako zbor v Ríme, aj my ostatní z pohanov musíme stále pamätať na to, že „výživnosť (šťava) olivy“ (R 11,17) nemá svoj zdroj v nás a že nenesieme jej koreň.

Pavel hovorí, že pravdou je opak. Izrael je „koreň, ktorý nesie teba“ (R 11,18). Dá sa povedať, že aby pohan mal správny vzťah k Bohu, musí pokorne prijať židovské Písmo a vážiť si ho, veriť v židovského Boha a byť navrúbl'ovaný do židovského národa, stať sa im podobným ako súčasť spoločného stromu.

Vrátame sa späť k Pavlovej priliehavej metafore koreňa a vetví. Taký plastický obraz by mal pre každého kresťana byť dôvodom, aby sa zastavil a odpovedal si na nasledujúcu naliehavú otázku, ktorú vyslovil Abrahám Heschel: „Pre cirkev je životne dôležité, aby sa rozhodla, či má svoje korene hľadať v judaizme a považovať samu seba za jeho nadstavbu, alebo či ich má hľadať v pohanskom helenizme a sama seba považovať za protiklad judaizmu.“ Stručne povedané, **je pre nás veľmi dôležité, či sa dokážeme vyrovnáť sa s tým, že „my, ktorí sme kedysi neboli Božím ľudom a stali sme sa ním iba Jeho milosťou, sa môžeme naučiť niečo od tých, ktorí sú Jeho ľudom od dávnych vekov“.**

Ako je to s „bohovraždou“ Židov?

Vznik nového antisemitizmu^{*)}

V evanjeliových opisoch súdneho procesu a Kristovho utrpenia chýbajú známky emotívnosti a precitlivenosti, a nemožno v nich nájsť ani nijaký viditeľný prejav agresivity. Pritom by sa dalo čakať, že v tých pohnutých časoch, keď boli hlásané a neskôr spísané evanjeliá, bude odsúdené také konanie a postoje, ako boli úskočný postup židovskej veľrady, demagogická slabosť Piláta, ale aj zapretie apoštolov (napr. o ich prítomnosti pri uložení do hrobu niet ani zmienky)...

Aj my sa chceme pridrižovať opisnosti a nezaujatosťi, ktorej sa držali evanjelisti, ale pritom sa pokúsime dať odpoveď na dve navzájom súvisiace otázky; kvôli prehľadnosti ich však treba oddeliť: *Kto je zodpovedný za Kristovu smrť? Ako sa zrodila „zhubná tradícia bohovražedného ľudu“?*

1. Zodpovednosť za odsúdenie

Exegéti a historici už viac ako storočie diskutujú o úradnej vrchnosti zodpovednej za odsúdenie Krista. No pričasto kladú otázku neprimerane, ako napríklad *Daniel-Rops* vo svojej práci *Histoire sainte. Jésus en son temps* (Paris 1945, s. 486): „Ktorá z dvoch legálnych vrchností, židovská či rímska, nesie zodpovednosť za Kristovu smrť?“ Takto položená otázka je neriešiteľná a odpoveď môže byť len dvojznačná: Veľrada totiž naozaj nesie veľkú časť zodpovednosti za túto smrť, lebo priviedla Ježiša k Pilátovi, zmanipulovala dav a vynútila si od prefekta konečný súdny verdikt... No ak veľrada aj *vyprovokovala* rozsudok rímskeho vladára, v konečnom dôsledku je za Kristovu smrť zodpovedný Pilát, lebo len on ho mohol odsúdiť a on sám *vyniesol* rozsudok.

Z prísne právneho a súdneho hľadiska niet nijakých pochyb, že priamym pôvodcom rozsudku je Pilát, hoci sa usiloval dôsledky svojho verdiktu zvaliť na židovský dav zhromaždený pred ním (epizóda s Barnabášom, umývanie rúk atď.). Skutočnosti opísané

^{*)} Použil som tu známy, všeobecne používaný výraz „antisemitizmus“, hoci je nepresný, nesprávny. Semitmi totiž nie sú iba Židia, ale napr. aj Arabi. A mnohí ľudia, ktorí prechováajú nenávisť k Židom, s Arabmi sympatizujú, „obhajujú ich“ (a vlastne podporujú ich v ich nenávisti k Židom); o týchto, hoci nenávidia Židov, nemôžeme hovoriť, že sú antisemitmi (veď podporujú, „milujú“ semitov-Arabov). Logickejší výraz označujúci nenávisť k Židom je „antijudaizmus“.

v evanjeliách hovoria samy za seba. Možno však uviesť aj ďalší argument zbavujúci veľradu právnej zodpovednosti: Miesto, kde bol Ježiš pochovaný jasne ukazuje, že nešlo o židovský rozsudok. Mŕtve telo totiž nebolo uložené na jedno z dvoch miest určených veľradou pre popravených, ale do hrobu vytesaného v skale a normálne pripraveného na pochovanie človeka, ktorý nebol odsúdený.

Znamená to, že veľrada nenesie nijakú zodpovednosť za Kristovu smrť? Určite nie, lebo jej konanie bolo od začiatku počas celého priebehu súdneho konania rozhodujúce, podstatné.

Avšak v rozpore s tradíciou, ktorá sa veľmi rýchlo rozšírila v rímskom svete, nemožno brať na zodpovednosť za Kristovu smrť v nijakom prípade „židovský ľud“, židovský národ. Väčšina Židov Ježiša nepochybne vôbec nepoznala, a tí, čo boli v jeho blízkosti a počúvali jeho slová, mu väčšinou prejavovali sympatie. To iba niektorých popredných politicko-náboženských činiteľov a ich prisluhovačov naľakalo Ježišovo učenie – báli sa o svoje výsady; preto ho nenávideli, prenasledovali a nakoniec dali odsúdiť. Ľud nemôže v nijakom prípade niesť vinu za skutky spáchané jeho vládnucimi činiteľmi, najmä ak ide o aristokratický režim, aký vládol v Judei za Kristových čias. Viniť možno jedine veľradu, v nijakom prípade židovský ľud. Ako zdôraznil Róbert Aron v pozoruhodnom článku uverejnenom 11. apríla 1975 v *La France catholique*, predsudky o zodpovednosti židovského ľudu za proces s Ježišom sú neudržateľné, lebo Kaifáš práve tak nepredstavuje niekdajší a dnešný židovský ľud, ako Judáš nepredstavuje apoštolov.

Teda prinajmenšom morálna alebo nepriama zodpovednosť veľrady je tu nesporná. Ale môžeme sa diviť jej rozhodnutiu? Na túto veľmi nevšednú otázku odpovedáme kategorickým: nie. Motiváciu členov tohto zboru možno pokladať za pochopiteľnú; nezdá sa, že by v ich urputnom úsilí zahubiť Ježiša bol hral úlohu osobný záujem. Porady z obdobia pred procesom sú v tomto smere charakteristické: farizeji zdôrazňovali obavy, že keď sa mesianistické hnutie rozšíri medzi ľud, Rimania zničia chrám i židovský národ. Z principiálneho hľadiska je ich politika zaiste diskutabilná, no treba jej priznať prinajmenšom určitú logickosť. Členovia veľrady sa už dávno rozhodli pre kolaboráciu s okupantom a báli sa, aby Ježišovo účinkovanie nezlikvidovalo (relatívne) výhody plynúce z tohto postoja. Treba konštatovať, že ich obavy neboli zbytočné: O necelých štyridsať rokov neskôr pod vedením zelótov vypuklo povstanie židovského ľudu, ktoré sa skončilo vyplienením Jeruzalema; za cisára Hadriána vyústilo podobné povstanie do rozhodnutia úplne vymazať Jeruzalem z mapy antického sveta a premeniť Judeu na púšť.

S uvedenými politickými obavami sa spájali náboženské dôvody, ktoré nemožno nevidieť. V našom storočí plnom skepticizmu môžeme pokrčiť plecami nad niektorými náboženskými predpismi, ktoré sa nám zdajú absurdné (a naši potomkovia o niekoľko storočí iste vyslovia rovnaký úsudok o niektorých našich zákonoch!). No nemali by sme súdiť skôr, ako by sme pochopili vtedajšiu situáciu a uvažovanie ľudí. Podľa strážcov zákona, akými boli farizeji, sa predpisy museli rešpektovať do poslednej bodky, dôsledne (preto by sme sa napr. nemali pousmiať nad tým, že po uzdravení slepeho reagovali farizeji takto: „Ten človek nie je od Boha, lebo nezachováva sobotu“ – Ján 9, 16). Aj z hľadiska židovskej vnútornej politiky je zrejmé, že Ježišovo správanie voči kupcom v chráme, ktorí sa tam podľa starej tradície natrvalo usadili, viedlo členov veľrady k tomu, že ho pokladali za buriča, ak nie za skutočného zločinca.

Niektorí vedci predpokladajú, že veľkňaz sa bál Kristovej popularity a úspechu, aby „sa jeho moc a moc jeho kolegov nezrútila“. Táto obava by bola prirodzená u tých, čo sú pri moci, no iste

by na ňu upozornil niektorý evanjelista, keby o nej vedel; dobové pramene nám nedovoľujú vysloviť takúto domnienku.

Rozhodnutie, „že ho zabijú“, urobili členovia veľrady pod nátlakom veľkňaza. Po konštatovaní, že „ak ho necháme tak, uveria v neho všetci, prídu Rimania a zničia nám i toto miesto, i národ“ sa pripojili ku Kaifášovmu názoru: „Vy neviete nič. Neuvedomujete si, že je pre vás lepšie, ak zomrie jeden človek za ľud, a nezahynie celý národ.“ S rovnakým zámerom – zabrániť šíreniu Ježišovho učenia – veľkňazi o niekoľko dní neskôr rozhodli, že zabijú aj Lazára, lebo „pre neho mnohí odchádzali od Židov a verili v Ježiša“.

Takéto mravy sa nám môžu zdať brutálne; neposudzujme ich podľa našich moderných kritérií, ale zaraďme ich do prostredia 1. storočia nášho letopočtu. Poslať Ježiša na smrť pokladali členovia veľrady za svoju povinnosť; preto, aby udržali náboženskú jednotu a národnú integritu, aby mohli pokračovať v politike kolaborácie s rímskym okupantom. Nepochybne môžeme usúdiť, že z týchto dvoch hľadísk – náboženského a politického – sa dopustili omylu (hoci nasledujúce udalosti ukázali, že ich obavy z vykynoženía židovského ľudu boli oprávnené), no logika „systému“ ich celkom prirodzene viedla k tomu, že si želali Ježišovu smrť.

2. Zhubná tradícia „bohovraždného ľudu“

Niektorí súčasní izraelskí autori, napríklad *Isaac* (Jésus et Israël, 1948), vyjadrili názor, že „zhubná kresťanská tradícia bohovraždy“ bola prvým podnetom na vznik nemeckých táborov smrti. Takéto tvrdenie je ďaleko od pravdy, lebo strašné masacre vyvolané hitlerovským šílenstvom (ktorému napokon úplne chýbal zmysel pre kresťanskú tradíciu) možno vysvetliť mnohými inými historickými aj bezprostrednými príčinami. No napriek tomu treba pripustiť, že zodpovednosť za Ježišovo ukrižovanie sa pripisovala celému židovskému ľudu. Ako sme však práve videli, takýto názor je v rozpore s historickou pravdou. Ako sa teda zrodila táto ohavná legenda?

Zdá sa, že antisemitizmus bol dosť rozšírený už pred vznikom kresťanstva. Na židovský ľud, ktorého zvyky a mravy boli v tom čase málo známe, sa často hľadalo ako na nepriateľa ľudí aj bohov. Pripisovali sa mu zločinné úmysly: Diodóros Sicílsky (žil za Cézara) tvrdí, že nenávisť voči ľudskému pokoleniu je pre Židov skutočnou dogmou, ktorú im vštepil Mojžiš, a Apián (alexandrijský gramatik zo začiatku 1. storočia po Kr.) dokonca tvrdí, že sa prísahou zavazujú plniť túto dogmu. Quintilianus (latinský rétor z 1. storočia po Kr.) sa domnieva, že židovský ľud predstavuje nebezpečenstvo pre celé ľudstvo, a Seneca ho v tom istom čase pokladá za najzločinnejší zo všetkých národov. O tajomných praktikách používaných v chráme sa šírili hrôzostrašné príbehy; s údesom sa opisovala krutosť rituálu obriezky. Navyše židovský ľud nemal údajne nijakú úctu voči bohom a viere iných národov. Plínius Starší uvádza, že je to „ľud dobre známy svojím pohrdaním bohmi“. U posledných pohanských autorov badať znaky antisemitizmu ešte aj po udomácnení kresťanstva. Roku 414 rímsky prefekt Rutilius Namatianus vo svojej správe z cesty napísanej v elegických veršoch označil Žida za *animal dissociate*, asociálneho živočicha.

Neraz sa už zdôraznilo, že skutočný rasizmus existoval dávno pred kresťanstvom a korenil v ostrakizme, ktorého obeťami a zároveň príčinou boli sami Židia. Ved' v záujme ochrany svojej viery boli povinní uzavrieť sa pred svetom, vyhýbať sa manželstvám s tými, čo nepoznajú pravého Boha. A tak sa susedné národy separovali od tých, čo sa sami vzdialili od medzinárodnej komunity, a pokladali ich za asociálne bytosti.

No kresťanský antisemitizmus dodal tomuto dávnovekému rasizmu novú silu, stupňoval jeho krutosť, lebo Židov začali pokladať za „Božích vrahov“ (*hoi Kyrioktonoi*). Všetky staré výčitky nakopené proti židovskému ľudu sa integrovali a skoncentrovali do obvinenia zo zločinu „deicídy“ (bohovraždy). Tento výraz sa uchytil v 4. storočí nášho letopočtu.

Prvé názny tohto zlovestného obvinenia možno vytušiť na niektorých miestach evanjelií. Pri opise Pilátovho postupu poukazujú prví traja evanjelisti na jeho váhanie, či priam očividnú úzkostlivosť: Možnože pod vplyvom sna, ktorý sa prisnil jeho manželke, sa usiloval udeliť Ježišovi výhodu „veľkonočnej milosti“ a napokon si „umyl ruky“, aby sa zbavil zodpovednosti za svoj rozsudok. No napokon na žiadosť davu a pod vplyvom skrytých hrozieb farizejov, ktorí boli jeho vodcami, sa rozhodol poslať odsúdeného na popravisko. Nátlak Židov zhromaždených pred vládnu budovu si od neho vynútil (slovo použil Tertulian) najvyšší trest. No v tomto čisto epickom opise sa vôbec nehovorí o „židovskom ľude“; malú skupinu ľudí sfanatizovaných členmi veľrady nemožno ani pri najlepšej vôli pokladať za reprezentanta ľudu alebo rasy!

Ján sa citeľne odlišuje od ostatných evanjelistov, a to prinajmenšom svojím slovníkom. Keď synoptici hovoria o Ježišových nepriateľoch, poznamenávajú, že ide o členov tej či onej skupiny. Na rozdiel od nich používa Ján na viacerých miestach všeobecný výraz „Židia“. Slovo „Žid“ sa v Evanjeliu podľa Jána vyskytuje sedemdesiatjedenkrát, zatiaľ čo v ostatných troch evanjeliách spolu iba jedenásťkrát. Treba z toho usudzovať (ako to urobili niektorí autori), že uvedené pomenovanie sa „používa najčastejšie v hanlivom zmysle“? Nezdá sa, že by to bolo tak, aspoň pokiaľ ide o proces. Napríklad Ján uvádza, že počas zatýkania „prápor vojska, veliteľ a židovskí sluhovia zlapali Ježiša“. V tomto prípade ide o rekapituláciu údajov, lebo niekoľko riadkov predtým Ján presne uvádza, že Judáš „vzal so sebou prápor vojska, sluhov od veľkňazov a farizejov“; bolo zbytočné opísať to opäť tými istými slovami. V ďalšej časti pred Pilátom Ježiš odpovedá: „Keby moje kráľovstvo bolo z tohto sveta, moji služobníci by sa bili, aby som nebol vydaný Židom.“ O čosi ďalej na Pilátovu otázku „Židia...“ odpovedali: »My máme zákon a podľa zákona musí umrieť«: a ďalej: „Židia kričali: »Ak ho prepustiš, nie si priateľ cisárov«; potom povedal Židom: „Ajhľa, váš kráľ!“ Ján chcel dozaista zdôrazniť protiklad medzi davom popudzovaným veľkňazmi a rímskym správcom. No zjednodušujúce vyjadrovanie malo svoje úskalía, najmä keď Ján potom dodáva, že Pilát vydal Ježiša veľkňazom, aby ho ukrižovali (*tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur*). Jánovu dvojznačnú terminológiu veľmi podrobne študoval G. Baum, ktorý presvedčivo ukázal, že výraz „Židia“ môže v rozličných prípadoch znamenať všetok izraelský ľud alebo obyvateľov Jeruzalema, alebo drobný ľud, alebo jednoducho klan nepriateľský Ježišovi. Bez toho, aby sme popierali výhodnosť takejto literárnej skratky, treba konštatovať, že uvedené pomenovanie sa neskôr veľmi často využívalo „ako hnací motor myšlienky kolektívnej zodpovednosti všetkých Židov za odvrhnutie Krista, ba dokonca za jeho smrť“.

Možnože Jánova priveľmi strohá formulácia by v ďalších storočiach nebola mala taký veľký dosah, keby Matúš nebol opísal aj incident, ku ktorému došlo na konci procesu: „A všetok ľud odpovedal: »Jeho krv na nás a na naše deti.« Prirodzene, „všetok ľud“ znamená dav, ktorý zhromaždili veľkňazi, a nie celý židovský ľud. No neskorší kresťanskí autori ľahko prešli od jedného pojmu k druhému.

Po Ježišovej smrti sa jeho žiaci navyše často dostávali do konfliktov so židovskou vrchnosťou: zatknutie Petra a Jána, ukameňovanie Štefana, neskôr kruté prenasledovanie jeruzalemskej cirkvi atď. Rozkol medzi kresťanmi a Židmi sa ďalej zostril, keď do

prvotnej kresťanskej cirkvi získali prístup „bohobojní“ pohania, čo vyvolalo znepokojenie jeruzalemských Židov obrátených na kresťanstvo, ako o tom hovoria Skutky apoštolov. A práve v Skutkoch apoštolov možno vidieť, že Židom a rímskemu správcovi sa jasne pripisuje spoluzodpovednosť za Kristovo odsúdenie: „...proti Tvojmu svätému Služobníkovi (Ježišovi), ktorého si pomazal, spolčili sa v tomto meste Herodes a Pontský Pilát s pohanmi a s izraelským ľudom...“ Podľa Skutkov apoštolov sa apoštol Peter obracia na zhromaždený ľud takto: „Mužovia izraelskí... Ježiša Nazaretského... ste vy zamordovali, tak, že ste ho rukám zločincov dali pribiť na kríž.“ A podobnou narážkou na zodpovednosť všetkých Židov je jeho odpoveď veľkňazovi pri výsluchu: „Boh našich otcov vzkriesil Ježiša, ktorého ste vy zamordovali, keď ste ho poviesili na drevo.“ A v Prvom liste Tesalonickým Pavol hovorí o utrpení spôsobenom Židmi, ktorí „zabili aj Pána Ježiša aj prorokov a aj nás prenasledovali...“

Kolektívne obvinenie bolo na svete; prevzali ho neskoršie opisy Ježišovho života, evanjeliá nazývané „apokryfné“,*) ktoré o udalostiach spojených s Kristovým utrpením hovoria oveľa tendenčnejšie než synoptici. V tzv. „Petrovom evanjeliu“ ustupuje Pilát do pozadia: „A keďže (Židia) si nechceli umyť ruky, Pilát vstal. A vtedy kráľ Herodes nariadil zmocniť sa Pána... a vydal ho ľudu.“ Podľa toho istého spisu Krista hnali na Kalváriu Židia, oni vztýčili kríž a rozdelili si odev... Účasť Židov na ukrižovaní znamená aj *Acta Pilāti* a Justínus (prvá polovica 2. storočia), ktorý konštatuje, že „všetko toto spôsobili Kristovi Židia“. Kresťanské texty z 2. storočia pripisujú Židom všeobecne oveľa aktívnejšiu úlohu než štyri evanjeliá. V jednej časti *Didaskalie* (s. 41) sa hovorí, že kresťania sa musia postiť každú stredu, v deň, keď Židia zatkli Ježiša, a každý piatok, v deň, keď Ježiša ukrižovali.

Rozkol medzi Židmi a kresťanmi sa takto postupne zmenil na nenávisť, a to z jednej aj druhej strany. *Šemone Esre*, nepochybne najdôležitejšia každodenná rabínska modlitba na konci 2. storočia, dáva do kľatby „heretikov a nazarejcov“.**)

Od tejto chvíle bolo všetko pripravené na to, aby kresťanská cirkev, tolerovaná cisárom Konštantínom skôr, než sa kresťanstvo stalo štátnym náboženstvom, dospela v 4. storočí k tvrdeniu, že za proces vedúci ku Kristovej smrti nesú absolútnu zodpovednosť Židia. Ako bohovrahovia boli Židia pri každej príležitosti terčom útokov,***) pokladali ich za ľud zodpovedný za Kristovu smrť, a teda od prírody zločinecký, čím sa nadviazalo na pohanský antisemitizmus. V prvej kresťanskej latinskej básni Evanjeliový príbeh, ktorú napísal Juvencus, sa antisemitská polemika stáva „neoddeliteľnou súčasťou základného textu, dokonca ju možno pokladať za jeden zo základov samotnej kresťanskej doktríny“. Tento pochmúrny veršotepec zo 4. storočia vyjadroval bez najmenšej pochybnosti hlboké presvedčenie rozšírené medzi väčšinou kresťanov.

Naším cieľom nebolo opísať tu dejiny prenasledovaní, ktoré Židia zakúsili v nasledujúcich storočiach; chceli sme len ukázať, ako sa na základe evanjeliových spisov a ich nesprávnej interpretácie vytvoril kresťanský antisemitizmus, ktorý sa od predchádzajúceho antisemitizmu – ako na to poukázal M. Šimon – odlišuje svojím „oficiálnym, systematickým a koherentným charakterom“.

*) T.j. tie, ktoré neboli kanonizované (neboli pojaté medzi spisy zaradené do Novej zmluvy).

**) Pod „nazarejcami“ sa myslia kresťania (= nasledovníci „Nazaretského“, t.j. Ježiša).

***) Označovať Židov, dokonca i samotnú veľradu, za „bohovrahov“ je nezmyselné (nelogické) už aj preto, že dogmy o Ježišovom božstve a o tzv. „Sv. Trojici“ boli cirkevnými konciliami prijaté až približne 300 rokov potom, ako sa udiali súd a poprava Ježiša.

Ak vás táto téma zaujala, odporúčame vám pozrieť si aj nasledujúce dokumenty z našej webovej stránky

v PDF:

- 31. O Židoch (link: www.knihy-benjan.sk/31_o_zidoch.pdf)
- 47. Holokaust a darvinizmus (link: www.knihy-benjan.sk/47_holokaust_a_darvinizmus.pdf)
- 53. Kresťania a Židia (link: www.knihy-benjan.sk/53_Krestania_a_Zidia.pdf)
- 69. Tragédia Európy: nahradili sme Židov moslimami (link: www.knihy-benjan.sk/69_nahradili_sme_Zidov_moslimami.pdf)
- 71. Vyvolený – jedinečné povolání Izraele (link: www.knihy-benjan.sk/71_Vyvoleny_Izrael_odAviSnider.pdf)
- 72. Něco o původu a historii antisemitismu (link: www.knihy-benjan.sk/72_Neco_o_puvodu_a_historii_antisemitismu.pdf)

V pps („prezentácia“):

- 27. Naozaj nebol holokaust? (link: www.knihy-benjan.sk/27_naozaj_nebol_holokaust.pps)